

УДК 343.359:622.25(477.61)

О.Ю. Камішанський

ОСОБЛИВОСТІ СПОСОБІВ ВЧИНЕННЯ РОЗКРАДАНЬ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ, ЯКІ ПРИЗНАЧЕНІ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗАХОДІВ ПРИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті розглядаються особливості способів вчинення розкрадань бюджетних коштів, які призначені для проведення екологічних заходів при реструктуризації підприємств вугільної промисловості, невід'ємно від їх матеріального та ідеального відображення.

Ключові слова: *способи підготовки, вчинення та приховування злочину; розкрадання бюджетних коштів; матеріальні та ідеальні сліди злочину.*

В статье рассматриваются особенности способов совершения хищения бюджетных средств, которые предназначены для проведения экологических мероприятий при реструктуризации предприятий угольной промышленности, неотъемлемо от их материального и идеального отображения.

Ключевые слова: *способы подготовки, совершения и сокрытия преступления; хищения бюджетных средств; материальные и идеальные следы преступления.*

The features of methods of feausance of thefts of budgetary facilities which are intended for the leadthrough of ecological measures during restructuring of enterprises of coal industry are examined in the article, inalienably from their financial and ideal reflection.

Keywords: *methods of preparation, feausance and concealment of crime; thefts of budgetary facilities; financial and ideal tracks of crime.*

На державному рівні у 1996 році було прийнято рішення про структурну перебудову вугільної промисловості [1-3]. У зв'язку з цим упродовж 1996-2010 років на території Луганської області було фізично закрито 38 шахт. Для зменшення негативного екологічного впливу ліквідованих шахт на прилеглі території бюджетами різних рівнів регулярно виділяються кошти на проведення екологічних заходів. Необхідність виділення коштів з державного та місцевих бюджетів обумовлена реальною необхідністю у забезпеченні екологічної безпеки, бо на території Луганської області знаходиться кілька сотень породних відвалів (териконів) ліквідованих та діючих вугільних шахт, третя части яких горить [4]. Терикони, що горять, є джерелом

масових викидів: окислу вуглецю, оксидів азоту, сірчастого газу і твердих часток (зокрема, вугільнопородного пилу), важких металів. Крім того, у результаті роботи шахтних водовідливів в мережу гідрографії регіону скидаються високомінералізовані стічні води шахт, що приводить до засолення ґрунтів та води у питних водоймах. Підвищення мінералізації води питних джерел приводить до зростання захворюваності населення жовчно- і нирковокам'яною хворобою. До інших чинників, що зумовлюють виникнення і розвиток несприятливих наслідків для природного середовища регіону, можуть бути віднесені: активізація процесів деформації і підтоплення земної поверхні, в умовах обводнення порідних масивів, інтенсифікація газовиділення на гірських відведеннях ліквідованих шахт.

Кошти, які виділяються для стабілізації такої загостреної екологічної ситуації, дуже часто стають предметом злочинного посягання розкрадачів-розпорядників (замовників) та розкрадачів-підрядників. Тому метою даної статті є висвітлення особливостей способів вчинення розкрадань бюджетних коштів, які призначені для проведення екологічних заходів у ході реструктуризації (ліквідації) підприємств вугільної промисловості.

Дослідженням такої наукової категорії, як спосіб скоєння злочину, у криміналістиці займалися як провідні українські вчені: В.Г. Гончаренко, А.В. Іщенко, О.Н. Колесниченко, Г.А. Матусовський, М.В. Салтєвський, М.Я. Сегай, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітько, так і відомі зарубіжні: Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, В.Б. Вєхов, Л.Я. Драпкін, Г.Г. Зуйков, Є.П. Іщенко, В.Я. Колдін, М.П. Яблоков та інші. Їх дослідження безперечно представляють теоретичну і практичну значущість, але, на нашу думку, не знайшли достатнього висвітлення особливості вчинення розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості.

Відомими нам дослідниками способів скоєння економічних злочинів у вугільній промисловості є Б.Г. Розовський "Розслідування та попередження державного майна у вугільній промисловості" (1967 р.) та О.О. Титаренко "Проблеми боротьби з економічними злочинами у вугільній промисловості (кримінологічний аспект)" (2006 р.). Вказані дисертаційні дослідження є актуальними, повними та досить цікавими, але дисертаційне дослідження Б.Г. Розовського частково втрачає свою актуальність з урахуванням змін у соціально-економічному житті країни та часу, що минув. У праці О.О. Титаренка (підрозділ 1.3. "Способи вчинення економічних злочинів у вугільній проми-

словості") досліджується класифікація найбільш поширених способів вчинення економічних злочинів, які пов'язані з особливістю функціонування підприємств цієї промисловості [5], виключно з позицій кримінології, що не дає достатньої та прийнятної інформації для результативного її використання у розслідуванні. Отже, у наявності гостра необхідність проведення сучасного криміналістичного дослідження особливостей вчинення розкрадань бюджетних коштів, які призначені для проведення екологічних заходів у ході реструктуризації (ліквідації) підприємств вугільної промисловості.

Науки юридичного циклу – кримінальне право, кримінальний процес, криміналістика, кримінологія та ОРД, які розглядають спосіб вчинення злочину, вкладають в його поняття своє значення. Але як справедливо помітив Г.Г. Зуйков: "... криміналістичне поняття і значення "способу скоєння злочину" є найширшим й найбільш ємним" [6, с. 11].

У практиці спосіб скоєння злочину виконує особливу роль, бо саме на виявлення даних про спосіб скоєння злочину повинен бути спрямований пошук криміналістичної інформації. За словами Н.П. Яблокова, чим швидше будуть знайдені відомості про спосіб скоєння злочину, тим успішніше йтиме розкриття останнього, оскільки знання даних про спосіб багато в чому сприяє формуванню слідчих версій про особу або про коло осіб, які можуть скоїти злочин, про окремі істотні деталі механізму та властивості (ознаки) інших елементів криміналістичної характеристики [7, с. 67]. Більш того, знання про дії з приготування до злочину, його скоєння і приховування мають виключно важливе значення, оскільки даний елемент криміналістичної характеристики в більшості випадків визначає весь злочинний механізм [8, с. 102-103] та виражає функціональний бік злочинної діяльності [9, с. 688-689].

Спосіб скоєння злочину, як криміналістична категорія, на сучасному етапі розглядається вченими-криміналістами в двох аспектах: широкому і вузькому. У вузькому значенні мається на увазі тільки безпосереднє скоєння злочину, де як обмеження, на думку В.Ф. Єрмоловича, виступає момент закінчення злочину [10, с. 41]. Якщо розглядати спосіб скоєння злочину в широкому значенні, то у це поняття слід включити також дії з приховування злочину на правах елементу трьохланкової системи – підготовки, скоєння і приховування.

Прихильниками розгляду способу скоєння злочину в широкому значенні виступали Р.С. Белкін, Л.Я. Драпкін, Г.Г. Зуйков, О.Н. Ко-

лесниченко, М.П. Яблоков; у вузькому - О.М. Васильєв, В.П. Колмаков. З урахуванням теперішніх наукових тенденцій ми схильні розглядати спосіб скоєння злочину в широкому значенні.

Оптимальне, на нашу думку, визначення поняття "спосіб скоєння злочину" сформував Г.Г. Зуйков в процесі проведення комплексного дослідження згаданої криміналістичної категорії. Його думка і дотепер вважається авторитетною серед криміналістів. "Спосіб скоєння злочину - це система дій з підготовки, скоєння і приховування злочину, детермінована умовами зовнішнього середовища і психологічними якостями особи, пов'язаними з виборчим використанням відповідних засобів та умов місця і його часу" [6, с. 205]. Це вдале, на думку автора, визначення обґрунтовано підтримали Р.С. Белкін, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітько, М.Г. Шурухнов [11, с. 480; 12, с. 52; 13, с. 148; 14, с. 94] та інші провідні вчені.

Стосовно розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості методично вірним буде розглядати спосіб скоєння злочину у широкому аспекті та невід'ємно від наслідків, викликаних злочином, - змін у матеріальній обстановці: характерні сліди, їх локалізація і взаємозв'язок. Саме такий підхід дозволить сформувати чітко уявлення про причинно-наслідкові зв'язки між конкретними способами скоєння злочину й їх наслідками, оскільки для якісного розслідування слідчий повинен чітко уявляти весь механізм його скоєння.

На території Луганської області фізичну ліквідацію вугільних підприємств здійснює ДК "Луганська обласна дирекція "Укрвуглето-рфреструктуризація". Відповідно бюджетні кошти, які виділяються для реструктуризації, у тому числі і для проведення екологічних заходів, проходять через вказану установу, згідно з проектом ліквідації шахти і програми фінансування на рік. Після фізичного закриття шахти, такі кошти виділяються для її екологічного закриття. Для виконання останнього укладаються угоди з підрядними організаціями для проведення заходів екологічного характеру таких як: озеленення території колишньої шахти шляхом висадження дерев; зниження терикону, з метою усунення причин для його загоряння; ліквідації ставків-відстійників тощо.

Керівники підрядних організацій, які діють у змові з керівниками шахт, при виконанні екологічних робіт: 1) значно завищують їх обсяги; 2) виконують роботи не в повному обсязі; 3) у акти виконаних робіт (Ф-2) вносять роботи, які взагалі не виконувалися. Зайво пере-

раховані кошти підряднику через якийсь проміжок часу протиправно переводяться в готівку і розподіляються між керівниками вугільного підприємства (замовника) і підрядної організації. Так, у серпні 2007 року згаданим державним підприємством, яке є розпорядником бюджетних фінансових ресурсів, були проведені тендерні торги для визначення виконавця значного обсягу робіт по нормалізації гідро-геологічної ситуації на території однієї з шахт вартістю 1 млн. 970 тис. грн. Але роботи не були виконані, хоча посадовими особами підприємства-замовника підписані акти про їх виконання, а грошові кошти в повному обсязі перераховані. Додатково було встановлено, що для переведення у готівку і привласнення грошей зловмисники використовували рахунки кількох фіктивних фірм [15]. Наведений приклад є типовим для розкрадань бюджетних коштів, які призначені для проведення екологічних заходів при реструктуризації підприємств вугільної промисловості.

Досліджувана кримінально-карана дія, як будь-який інший злочин, є взаємодією, що викликає створення матеріальних і ідеальних відображень, які називаються слідами злочину [16, с. 141]. Сукупність таких слідів формує слідову картину злочину, що відображає його особливості, а також ознаки інших елементів структури злочинної діяльності. Тобто протиправні дії знаходять своє віддзеркалення у матеріальних та ідеальних слідах.

Матеріальними слідами можна визнати наступні документи: договори, акти виконаних робіт (Ф-2), акти приймання виконаних робіт, товаротранспортні накладні, акти на списання товарно-матеріальних цінностей та інші, що стали підставою для списання бюджетних коштів. Додатково відбиття незаконної фінансово-господарської операції відбувається у документах бухгалтерського чи складського обліку підприємства-замовника екологічних заходів, підприємства-підрядника, фіктивних фірм та тих установ, через які здійснюється переказ цільових бюджетних коштів - територіальні відділення казначейства та комерційні банки.

Проведення екологічних заходів часто потребує використання чи витрачання певних матеріалів, що знаходить своє місце при заповненні актів виконаних робіт (Ф-2). Під час розслідування кримінальних справ, які порушені при вчиненні досліджуваних злочинів, кількісно-якісні показники та походження витратних матеріалів не підтверджуються, що дозволяє ставити питання про законність їх повного або часткового списання. Додатковою ознакою розкрадання

таких цільових коштів є проведення робіт з озеленення взимку ігноруючи вегетативний період рослин.

У якості слідів можна розглядати також механізми та транспортні засоби, які були задіяні при проведенні екологічних заходів. Такі матеріальні об'єкти є носіями різноякісної і різноспрямованої інформації [17, с. 30], яка надає можливість вирішити важливі для слідства ідентифікаційні та діагностичні завдання. Розкрадачі-підрядники, які не мають власних механізмів та транспортних засобів для виконання замовлення, беруть їх у оренду про що складається відповідна угода. Цивільно-правова угода про оренду укладається злочинцями без урахування наступних моментів: 1) за вказаний час оренди неможливо виконати такий обсяг робіт; 2) орендовані механізми та транспортні засоби мають інше технічне призначення або знаходяться у розукомплектованому стані; 3) немає осіб, які б могли ними керувати; 4) орендовані механізми та засоби під час оренди були задіяні на іншому об'єкті.

Ступінь виконання чи невиконання робіт також фіксується у ідеальних слідах, носіями яких є:

- особи, що виконували роботи;
- особи, які керували їх виконанням;
- представники замовника;
- особи, що приймали роботи;
- випадкові свідки їх виконання;
- родичі та члени родин, тих хто виконували роботи.

Враховуючи викладене зазначимо, що застосування злочинцями будь-якого способу вчинення розкрадань бюджетних коштів, які призначені для проведення екологічних заходів, не гарантує безслідного скоєння злочину. Але інколи, ними вживаються заходи щодо приховування слідів злочину. Дійсно, при розслідуванні злочину значною проблемою є його приховування, тобто дії, які ускладнюють встановлення не лише самої події злочину, але і його окремих обставин. Враховуючи специфіку функціонування та фінансування підприємств вугільної промисловості помічено, що приховування досліджуваних нами розкрадань, зустрічається вкрай рідко. Мають місце не системні поодинокі випадки здійснення:

1. Інценування, пов'язані зі створенням матеріальної обстановки, яка буде невірно розцінена органами слідства та дізнання. Це можуть бути інценування пожегарів, зсувів ґрунту, підтоплень, завалів.

2. Дій, що направлені на приховування фактичних даних про реальні затрати проведення екологічних заходів.

3. Приховування матеріальних об'єктів, які свідчать про вчинення злочину. Втрачаються бухгалтерські, складські та інші фінансові документи.

4. Дій, що направленні на приховування злочину у вигляді підготовки неправдивих свідчень свідків, підозрюваних та інших осіб.

Підсумовуючи викладене, необхідно відмітити, що більш детальне і систематизоване вивчення способів вчинення розкрадань бюджетних коштів, які призначені для проведення екологічних заходів при реструктуризації підприємств вугільної промисловості допоможе у: 1) складанні криміналістичної характеристики цього виду злочину; 2) виявленні взаємозв'язку між структурними елементами характеристики (спосіб - особа злочинця, спосіб - сліди тощо); 3) побудові та висуненні версій; 4) плануванні розслідування; 5) розробці особливостей тактики провадження слідчих дій; 6) формуванні криміналістичної профілактики таких злочинів [18, с. 41]; що стане підґрунтям розробки дієвих рекомендацій співробітникам правоохоронних органів для успішного розкриття і розслідування вказаних злочинів.

Використана література:

1. Указ Президента України від 07.02.1996 р. №116/96 "Про структурну перебудову вугільної промисловості".

2. Постанови Кабінету Міністрів України від 27.08.97 р. № 939 "Про затвердження Порядку ліквідації вугледобувних та вуглепереробних підприємств Міністерства вугільної промисловості".

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.07.2010 № 1459-р. "Про перелік шахт, проекти ліквідації яких фінансуються у 2010 році за рахунок коштів Стабілізаційного фонду".

4. Довідка ДК "Луганська обласна дирекція "Укрвуглеторфреструктуризація" від 12.01.2011 р.

5. Титаренко О.О. Проблеми боротьби з економічними злочинами у вугільній промисловості (кримінологічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 "кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" / О.О. Титаренко. - К., 2006. - 20 с.

6. Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Г.Г.Зуйков. - М., 1970. - 305 с.

7. Яблоков Н.П. Криминалистическая методика расследования (некоторые теорет. положения) / Н.П. Яблоков. - М.: Изд-во МГУ, 1985. - 97 с.

8. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г.А. Матусовский. - Харьков: Консум, 1999. - 480 с.

9. Криминалистика: Учебник для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская / Под ред. Р.С. Белкина. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА * М, 1999. – 990 с.

10. Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений / В.Ф.Ермолович. – Минск: Амафей, 2001. – 304 с.

11. Белкин Р.С. Курс криминалистики: В 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации / Р.С. Белкин. – М.: Юристъ, 1997. – 480 с.

12. Гаврилин Ю.В. Криминалистика: методика расследования отдельных видов преступлений: Курс лекций / Ю.В. Гаврилин, Н.Г. Шурухов; Под ред. Н.Г. Шурухова – М.: Книжный мир, 2004. – 468 с.

13. Криминалистика: Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: Учебник для студ. юрид. вузов и факультетов / Шепитько В.Ю., Коновалова В.Е., Матусовский Г.А. и др. / Под ред. В.Ю. Шепитько – Х.: Одисей, 2001. – 376 с.

14. Тищенко В.В. Подготовка преступления как объект криминалистического исследования / В.В. Тищенко // Актуальные проблемы криминалистики. Материалы международной научно-практической конференции (Харьков - 2003). – С. 94-96.

15. Кримінальна справа № 0256/07 // Архів Краснодонського районного суду Луганської області. – 2007. – С. 2.

16. Салтвевский М.В. Криминалистика в современном изложении юристов: Учебное и практическое пособие / М.В.Салтвевский. – Х.: ИМП "Рубикон", 1997. – 432 с.

17. Сегай М.Я. Судебная экспертиза материальных следов-отображений (проблемы методологии) / М.Я. Сегай, В.К. Стринжа. – К.: Ін Юре, 1997. – 174 с.

18. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений: Учебник / В.К. Лисиченко, В.И. Гончаренко, М.В. Салтвевский и др.; Под. ред. В.К. Лисиченко. – К.: Выш. шк., 1988. – 405 с.

УДК 331.5:349.2

О.Е. Михайлова

■ ПОНЯТТЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ
■ ЯК ОБ'ЄКТИВНЕ ЯВИЩЕ
■ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ

У статті розглянута проблема дослідження трудової міграції в контексті розвитку ринку праці в Україні з точки зору сучасних тенденцій світової економіки. Проаналізовано вплив трудової міграції на сучасний стан розвитку економіки в Україні.

Ключові слова: *трудова міграція, економічний розвиток, національний ринок праці, міжнародний ринок праці, якість життя.*